

Salvator Dalì (1904-1989)

Het weke uurwerk op het moment van zijn eerste explosie, 1954

In dit vrij kleine schilderij (20 x 30 cm.) komt Dalì terug op een groot en bekend werk van 1930, "De weke uurwerken". In dat werk liggen een aantal uurwerken verspreid over het strand van een baai, als doeken geplooid hangend en liggend. Dalì schilderde dit in een tijd waarin hij brak met zijn familie om helemaal op te gaan in zijn liefde met Gala, de vrouw van de dichter Paul Eluard. Zij vluchtten naar een klein hutje bij de baai van Port Lligat nabij Cadaqués aan de Costa Brava. In die tijd schilderde hij steeds opnieuw diezelfde baai.

In het werk van 1954 komt hij terug op dat schilderij en werkt er een detail van uit door één van de uurwerken te laten exploderen. Rechts op het doek zien we de rotsen en het strand nog van de baai van Port Lligat. Deze worden nu echter bijna volledig verdrongen door het uurwerk en de kubus waarop het uurwerk ligt, terwijl in het oudere werk het landschap domineert en deze kubus slechts een hoekje van het schilderij inneemt. Dalì bekeert zich in die tijd tot de mystiek. Hij is bezeten van het absolute, de eenheid van het universum en de onstoffelijkheid van de substantie en verzet zich heftig tegen het mechanistisch materialisme en de abstracte kunst. Hij is gefascineerd door de kernfysica en de relativiteitstheorie 'die de tijd onttroont' en wil in zijn schilderijen het mysterie van de werkelijkheid uitbeelden. Dat doet hij door thema's uit de religieuze traditie op een eigenzinnige wijze uit te beelden zoals het bekende 'Kruisiging volgens St Jan van het kruis', maar ook door de werveling van de materie in beeld te brengen. Het exploderende uurwerk is daar een voorbeeld van. De ontwerptekening daarvoor noemt Dalì: 'Week uurwerk explodeert in 888 stukken na 20 jaar totale onbeweegelijkheid'.

Het uurwerk is een horloge zoals ze vroeger veel gedragen werden voordat de armbanduurwerken hun opgang deden. Het is een gouden uurwerk. Mijn grootvader had er zo een. Die kon je ook de tijd met geluid laten aangeven met aparte slagen voor de uren, de kwartieren en de minuten. Zoals vele burgers had hij die in een zakje van zijn vest zitten, met een gouden ketting bevestigd aan een knoopsgat. Voor ons was het een sieraad en een teken van technisch vernunft uit de oude tijd. Voor Dalì was het wellicht een symbool van de oude generatie, de oude tijd van zijn vader met zijn starre moraal en deftigheid, waartegen hij zich afzette, maar hier ook van het mechanistisch wereldbeeld die de wereld als een goedlopende horloge ziet. Het gouden uurwerk uit de oude tijd spat uit elkaar zodat de stukken in het rond vliegen. De cijfers laten wel hun schaduw nog achter. Opvallend is dat je toch nog goed ziet dat de klok op halftwaalf stond bij de explosie. Hoewel het nog volop licht is doet je dat toch denken aan het einde van de dag of zelfs aan het einde van de tijd. Welke tijd loopt hier ten einde? Voor Dalì was in ieder geval de periode van mechanisme en materialisme afgesloten met de ontploffing van de atoombom in augustus 1945, die op hem een verpletterende indruk maakte. Naast het exploderend uurwerk zit een vlinder of een mot die blijkbaar niet gehinderd wordt door de explosie. Als je er een vlinder in ziet, dan kun je er een verwijzing in zien naar de vluchtigheid van het leven en de vrijheid van de tijdsdruk. Het lijkt echter meer op een mot, die doet denken aan slijtage en verval en daarmee op een andere wijze verwijst naar het einde van een tijdvak, net als het exploderend uurwerk.

Dit alles speelt zich af tegen de achtergrond van de zee, het strand en de rotsen, die daar al eeuwen liggen en nog eeuwen zullen blijven. Zij wijzen ons op de vaste waarden van de natuur, in tegenstelling op de vergankelijke cultuur en techniek van het uurwerk. De kubus met het uurwerk laat echter slechts een hoekje vrij voor het achterliggende landschap. Je kunt er het oprukken van techniek en verstedelijking in zien. Maar het uurwerk ontploft. Voorteken van de ontploffing van de kubus om weer ruimte te maken voor zee en rotsen?

Voor ons zal het schilderij wellicht eerder staan voor de spanning tussen de druk van de tijd in onze maatschappij en de rust van de eeuwige zee van tijd die we zoeken op strand of in de

eeuwenoude bergen en rotsen. Wie droomt er niet af en toe van zulke explosie? Als de tijd zijn dwang verliest om weer alle ruimte te geven aan het natuurlijke leven en de eeuwige liefde die alleen daarin tot bloei komt. Een ander zal het eerder zoeken in de vlucht van de vlinder, die ontsnapt een tijd en techniek naar de grote ruimte, weg uit de cocon van de rups voor een kort maar vrij leven.